

3.3.2

Details of Conference Publications/ Books

Research Papers Published in Edited Books/Conference Proceedings

No.	Name of the teacher	Title of the book / Chapters published	Title of the paper	Title of the proceedings of the conference	Name of the conference	National / International	Year of publication	ISBN number of the proceeding	Affiliating Institute at the time of publication	Name of the publisher	Document Link
1	Dr. Jagdish S. Hatwar	The impact of degree digitization on education and educational policies ,social media, human behaviour and social interaction during Covid 19	कोविड 19 व शिक्षणात होणारे बदल	The impact of degree digitization on education and educational policies ,social media, human behaviour and social interaction during Covid 19	The impact of degree digitization on education and educational policies ,social media, human behaviour and social interaction during Covid 19	National	July 2020	ISBN 978-81-946103-6-6	Arts and Commerce Night College Nagpur	Sankalp publications Vidyanagar Nagpur-	https://acncollegenagpur.org.in/dvv
2	Dr. Ashokkumar Khobaragade	"Revamping of Academic Libraries for Next Generation,"	Information Literacy in College Library Pages : 223-235	"Revamping of Academic Libraries for Next Generation,"	"Revamping of Academic Libraries for Next Generation,"	National	October 2018 ,	ISBN : 978-93-88544-06-1	Arts and Commerce Night College Nagpur	Atharva Publications, Dhule	https://acncollegenagpur.org.in/dvv
3	Dr. Ashokkumar Khobaragade	"Revamping of Academic Libraries for Next Generation	Research in LIS : A Bibliometric Study Pages : 235-238	"Revamping of Academic Libraries for Next Generation	"Revamping of Academic Libraries for Next Generation	National	October 2018 ,	ISBN : 978-93-88544-06-1	Arts and Commerce Night College Nagpur	Atharva Publications, Dhule	https://acncollegenagpur.org.in/v

 IQAC Co-ordinator
Arts and Commerce Night College
Chitanvispura, Mahal, Nagpur.

 Principal
Arts & Commerce, Night College,
Chitanvispura, Mahal, Nagpur.

National e-Conference

On

“The Impact of Digitization on Education and Educational Policies, Social Media, Human Behavior and Social Interaction during COVID-19”

On

14 – 15 July, 2020

Organized by

*Dr. L. D. Balkhande College of Arts and Commerce
Pauni, Dist. Bhandara*

Editor

Dr. Anil Kosamkar
Organizing Secretary

Sr.No.	Name of the paper	Author	Page No.
27	Effect of COVID-19 on the Indian Economy and Supply Chain	Dr. Sudhir Godghate	134
28	Impact of COVID – 19 On Unemployment and Digital Era: A Study	Prof. Santosh Sahu	143
29	Impact of COVID-19 On Banking sector and Digital Era: A study	Dr. Gajanan Babde	151
30	Impact of COVID-19 on Economical Perspective in Digital Era: A study	Dr. Vijay R. Bagde	160
31	Psychological problems in Digital era	Pruthviraj D. Khobragade	166
32	आधुनिक विश्व में मानसिक स्वास्थ्य समस्या, चुनौतियाँ और समाधान	डॉ. दीपा बलखंडे	172
33	बेरोजगार और प्रवासी समस्या	श्रीमती अंजु ए. शरण	180
34	वैश्वीकरण में संगीत शिक्षा की नयी टेक्नोलॉजी	प्रा. डॉ. अस्मिता नानोटी	185
35	कोरोना काल में हिन्दी साहित्य पर प्रभाव	डॉ. स्वर्नलता बागडे	190
36	ग्रामीण महिला एवं मिडिया	डॉ. विजय शंकरराव दिघोरे	195
37	कोविड-१९ और बेरोजगारी	डॉ. प्रदीप एच. गजभियं	200
38	कोविड १९ के परिणामस्वरूप भारतीय शास्त्रीय संगीत के सांगीतिक पक्षों में पड़ रहे प्रभाव	प्रा. डॉ. श्वेता दीपक वेगड	203
39	भारतीय अर्थव्यवस्था : रोजगार आणि स्थलांतर	डॉ. वासंती निचकवडे	207
40	कोविड १९ मध्ये कौटुंबिक हिंसाचाराशी असलेला मानसशास्त्रीयसंबंध	डॉ. अल्का संजय कोल्ह	212
41	कोरोना कालांतरगत संगीत शिक्षण प्रणाली आणि सादरीकरणामध्ये तंत्रज्ञानाचे योगदान	वैखरी वझलवार	218
42	भारतापुढील बेरोजगारीची आव्हाने	प्रा.नंदकिशोक प्रेमचंद सिंगाड	222
43	भारतातील युवा बेरोजगारी आणि कोविड-१९	प्रा. मिथुन गं. देशपांडे	227
44	‘कौटुंबिक कलह किंवा हिंसाचार’	डॉ. अरूणा एस. थुल (देवगडे)	230
45	Covid – 19 : Impact of Health and Yoga	Dr. Sanghamitra Chauhan	236
46	कोव्हीड-१९ कोरोना लॉकडाऊन दरम्यानचा स्थलांतरितांचा प्रवास – एक अध्ययन	प्रा. डॉ. नंदा पांगुळ	241
47	बालक – महिला सक्षमीकरण आणि शिक्षण	डॉ. रेखा वडिखाये	248
48	महिला व बाल सक्षमीकरण	प्रा.विलास मेश्राम	254
49	स्थलांतर आणि बेरोजगारी	डॉ. निशा अशोक कळंबे	260
50	राष्ट्र विकासात शिक्षकांची भूमिका	प्रा.उज्वला स. नवले	266
51	कोविड १९ व मानसिक आरोग्य	प्रा. किरण चिकाटे	273
52	कोविड.१९ व शिक्षणात होणारे बदल	डॉ. जे. एस. हटवार	279
53	महिला सक्षमीकरण : एक आव्हान (महाराष्ट्र शासनाच्या विविध योजना)	प्रा. अरुण आलेवार	285
54	कोविड १९ चा सामाजिक व अर्थिक जीवनावर झालेला परिणाम	डॉ. लालचंद किसन रामटेके	292

कोविड-19 व शिक्षणात होणारे बदल

डॉ. जे. एस. हटवार

आर्ट्स अँड कॉमर्स नाईट कॉलेज नागपूर

ABSTRACT

शाळेत नियोजित वेळेत अभ्यासक्रम शिकवून पूर्ण करणे ही शिक्षकाची जबाबदारी असल्यामुळे इंटरॅक्शन व्हॅल्युएशन अँड फीडबॅक (Interaction Evaluation and Feedback) यासारख्या महत्वाच्या शैक्षणिक कृतींवर शिक्षक फार कमी वेळ देतात. त्यामुळे प्रयत्नपूर्वक व शोधक वर्तनामुळे शिकविणे ही पद्धत फारच कमी वापरल्या जाते. म्हणून वर्गात विद्यार्थी तासिकेला जांभया येतात . डेक्स, बेंच, पेन इत्यादी वाजविणे, डुलक्या मारणे, खिडकीबाहेर बघणे, समोरच्याला डिवचणे इत्यादी वर्तन करताना दिसतात. शिक्षककेंद्री पद्धतीत शाळेत रटाळ वाणी होऊन वेगळेपणाचा आनंद लुटता येत नाही. मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाच्या प्रस्तावानुसार 14 नवीन केंद्रीय विद्यापीठे व तेवढीच राष्ट्रीय विद्यापीठ स्थापन करण्याचा विचार आहे अर्थातच ही पावले जागतिक दर्जाचे शिक्षण मुलांना मिळावे यासाठी उचललेली पावले आहेत ही अभिनव विद्यापीठे आधुनिक असतील. राज्य विद्यापीठांनी शिक्षकांच्या रिक्त जागा न भरण्याचा धन्यता मानली. त्या जोडीला नोकर्शही व सरकारी हस्तक्षेपाचे मोठे डोस त्यांना मिळत गेले संशोधनासाठी मिळालेला निधी मिळविण्यात व त्यांच्या वापरात जुन्या आर्थिक पद्धतीमुळे अनेक उणीवा राहिल्या अनेक वर्ष या बाबींकडे दुर्लक्ष होत राहिल्यामुळे उच्च दर्जाचे शिक्षक भरती करणे व दर्जा टिकविणे गरजेचे असते. ही महत्वाची बाब विसरले गेली अशा प्रकारचे दुष्टचक्र लागले दुर्लक्षित विद्यापीठांना चांगले शिक्षक मिळत नाही व त्यामुळे चांगले विद्यार्थी मिळत नाही त्यामुळे सहाजिकच ती आणखी संकुचित होत चालली आहे.

महाराष्ट्राच्या बाबतीत उदाहरण द्यावयाचे झाले तर अनेक विद्यापीठात पुरेशी मनुष्यबळ नाही. मुंबई विद्यापीठात प्रत्येक विभागात सरासरी मनुष्यबळ फक्त चार आहे इतके कमी मनुष्यबळ असलेली विद्यापीठे स्नातकोत्तर पदवीपर्यंतचे पारंपरिक अभ्यासक्रम तसेच पीएचडीचे साचेबंद अभ्यासक्रम कसेतरी राबवू शकतात. त्यात आवडीनुसार पर्याय निवडून श्रेयांक पद्धती सेमिस्टर पद्धती सातत्याने मूल्यमापन अभिनव असे आंतरविद्याशाखीय अभ्यासक्रम यासारख्या आधुनिक शिक्षण पद्धती राबविणे खूप खूप अवघड झाले आहे.

शिक्षणामुळे मानवाने खूप मोठ्या प्रमाणावर उत्क्रांती साध्य केलेली आहे. शिक्षण घेतल्यामुळे मानवाला आपल्या मूलभूत हक्कांचे महत्व व सामाजिक कर्तव्य याची जाणीव होते परंतु देशावर ओढवलेल्या या कोरोनाशी संकटाचा सामना करण्यासाठी सरकारने लॉक डाऊन सुरू केले आहे. परिणामी देशातील सर्व शाळा बंद राहू

लागल्या. विद्यार्थ्यांच्या परीक्षासुद्धा रद्द झाल्या विद्यार्थी घरातच बसून राहू लागले. पुढच्या वर्गाचा अभ्यास कसा करावा? काय करावे? असे अनेक प्रश्न निर्माण झाले आणि मग त्यावर ऑनलाइन शिक्षण ही संकल्पना पुढे आली. विद्यार्थ्यांना या ऑनलाईन शिक्षणाचा आनंद वाटू लागला.

एकविसावे शतक हे तंत्रज्ञानात तंत्रज्ञानाचे शतक मानले जाते. आज प्रत्येक क्षेत्रात संगणकाचा मुक्त वापर होताना दिसतो. संगणकाच्या वापरामुळे अनेक अवघड आणि वेळखाऊ कामे सुलभ झाली आहेत. आपल्या दैनंदिन व्यवहारात रिझर्वेशन, हॉस्पिटल, शाळा, बँक, हॉटेल्स, व्यापारी प्रतिष्ठाने, कारखाने, सेवाक्षेत्र, कृषी क्षेत्र, रुग्णालय सरकारी व खाजगी कार्यालय सगळीकडे संगणकाचा वापर केला जातो बऱ्याचदा आपल्याला हवी असलेली माहिती व कागदपत्रे संबंधित कार्यालयात व्यक्ती इंटरनेटच्या माध्यमातून संगणकावर सहज उपलब्ध होतात. परीक्षेचे व नोकरीचे अर्ज भरण्यापासून त्याच्या निकालापर्यंत सर्व गोष्टी इंटरनेटवर उपलब्ध होत असतात. याकरिता संगणकाचे शिक्षण घेणे अतिशय महत्त्वाचे आहे. संगणकाचे शिक्षण घेऊन त्याचा व्यवसाय व नोकरी म्हणून निवड केलेले कित्येक लोक कमालीचे यशस्वी झालेले आढळतात. अनेकांनी देश-विदेशात तगड्या पगाराची नोकरी, व्यवसाय यशस्वीपणे करित आहेत. म्हणूनच संगणकाचे ज्ञान होणे ही काळाची गरज बनली आहे.

ऑनलाइन शिक्षण प्रणालीमुळे विद्यार्थ्यांतील संवाद वाढला. कमीत कमी खर्चात मोबाईल टॅबलेट, दूरदर्शन, लॅपटॉप, संगणक इत्यादी द्वारे गुणवत्तापूर्ण शिक्षण मिळू शकते. गरज वाटेल तेव्हा शिक्षकांकडून फोनद्वारे आपल्या अडचणींचे निराकरण करू शकतात. शिक्षणव्यवस्थेत शाळेत शिक्षक ज्या पद्धतीने शिकवतात त्याच पद्धतीने शिक्षण घ्यावे लागते परंतु ऑनलाइन पद्धतीत मात्र विद्यार्थी आवडेल त्या पद्धतीने शिक्षण घेऊ शकतात. शाळेत नियोजित वेळेत अभ्यासक्रम शिकवून पूर्ण करणे ही शिक्षकाची जबाबदारी असल्यामुळे इंटरॅक्शन व्हॅल्युएशन अंड फीडबॅक (Interaction Evaluation and Feedback) यासारख्या महत्त्वाच्या शैक्षणिक कृतींवर शिक्षक फार कमी वेळ देतात. त्यामुळे प्रयत्नपूर्वक व शोधक वर्तनामुळे शिकविणे ही पद्धत फारच कमी वापरल्या जाते. म्हणून वर्गात विद्यार्थी तासिकेला जांभया येतात. डेक्स, बेंच, पेन इत्यादी वाजविणे, डुलक्या मारणे, खिडकीबाहेर बघणे, समोरच्याला डिवचणे इत्यादी वर्तन करताना दिसतात. शिक्षककेंद्री पद्धतीत शाळेत रटाळ वाणी होऊन वेगळेपणाचा आनंद लुटता येत नाही.

ऑनलाईन क्लासेस ही पद्धत आज खूप लोकप्रिय झालेली आहे. विशेषतः आई.वडिलांसाठी ही पद्धत तर फारच समाधानी व कौतुकाचे ठरलेली आहे. आपला पाल्य निमुटपणे आपल्या डोळ्यासमोर स्वप्रयत्नाने ज्ञान घेतो हे जणू त्यांना भूषणच वाटते. आज घडीला शाळा महाविद्यालय व विद्यापीठांनी डिजिटल क्लासरूम ही ही सुविधा सुद्धा सुरू केलेली आहे. जगाच्या काना कानाकोपऱ्यातील काहीही, कधीही, कितीही वेळा आपण शिकू

शकतो. अशी ही काळ, वेळ, स्थळ असे निर्बंध नसलेली मुक्त सुविधा आहे परंतु हेच तंत्रज्ञान शाप युक्त सुद्धा ठरू शकते.

वर्तमानकाळ संगणक आणि मोबाईलवर चालतो असे म्हणणे वावगे ठरणार नाही. त्यामुळे वर्तमान स्थितीमध्ये उच्च शिक्षणाच्या क्षेत्रात अनेक बदल घडवून आणता येऊ शकतात. मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाने देशातील उच्च शिक्षणाच्या पद्धतीत अनेक बदल सुचविलेले आहेत. हे बदल जरी उच्च शिक्षणाचा दर्जा सुधारण्यासाठी आवश्यक असले तरी राज्य विद्यापीठांच्या शिक्षणाच्या दर्जाचा गंभीर प्रश्न त्यानंतरही कायम राहिल. भारतातील उच्च शिक्षण हा समवर्ती सूचीतील विषय आहे. त्यामुळे मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाने ज्या पद्धतीने उच्च शिक्षणाचे निकष ठरविलेले आहेत तरी राज्य सरकार त्याच्या अखत्यारीतील विद्यापीठात उच्च तंत्रज्ञाना बाबतचा हा बदललेल्या दृष्टिकोन जसाच्या तसा स्वीकारतील असे नाही. पण तो आगामी काळात राज्य विद्यापीठातील उच्च शिक्षणाच्या गुणवत्तेवर वाईट परिणाम ठरू शकतो असे म्हणायला काही हरकत नाही.

मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाच्या प्रस्तावानुसार 14 नवीन केंद्रीय विद्यापीठे व तेवढीच राष्ट्रीय विद्यापीठ स्थापन करण्याचा विचार आहे अर्थातच ही पावले जागतिक दर्जाचे शिक्षण मुलांना मिळावे यासाठी उचललेली पावले आहेत ही अभिनव विद्यापीठे आधुनिक असतील. तेथील शिक्षक व विद्यार्थी यांना शिक्षण क्षेत्रातील अत्यंत उत्कृष्ट सुविधा उपलब्ध करून दिल्या जातील या विद्यापीठाची निधी पुरवठा रचना लवचिक असेल वेतन व इतर शैक्षणिक साधनांसाठी निधीची कमतरता हा प्रश्न असणार नाही यातील दुष्टचक्र असेकी ही 14 नवी केंद्रीय विद्यापीठ स्थापन करण्यात आली त्यासाठी शिक्षकांची भरती ही सुरु झाली पण त्याचा राज्यातील शिक्षण पद्धतीवर परिणाम होऊ लागला. विद्यापीठ अनुदान आयोग व मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाला अपेक्षित असलेल्या उच्च शिक्षणातील बदलांकडे राज्यातील सरकारने उदासीनतेने पाहिले. राज्य विद्यापीठांनी शिक्षकांच्या रिक्त जागा न भरण्याचा धन्यता मानली. त्या जोडीला नोकर्शही व सरकारी हस्तक्षेपाचे मोठे डोस त्यांना मिळत गेले संशोधनासाठी मिळालेला निधी मिळविण्यात व त्यांच्या वापरात जुन्या आर्थिक पद्धतीमुळे अनेक उणीवा राहिल्या अनेक वर्ष या बाबींकडे दुर्लक्ष होत राहिल्यामुळे उच्च दर्जाचे शिक्षक भरती करणे व दर्जा टिकविणे गरजेचे असते. ही महत्त्वाची बाब विसरले गेली अशा प्रकारचे दुष्टचक्र लागले दुर्लक्षित विद्यापीठांना चांगले शिक्षक मिळत नाही व त्यामुळे चांगले विद्यार्थी मिळत नाही त्यामुळे सहाजिकच ती आणखी संकुचित होत चालली आहे.

महाराष्ट्राच्या बाबतीत उदाहरण द्यावयाचे झाले तर अनेक विद्यापीठात पुरेशी मनुष्यबळ नाही. मुंबई विद्यापीठात प्रत्येक विभागात सरासरी मनुष्यबळ फक्त चार आहे इतके कमी मनुष्यबळ असलेली विद्यापीठे स्नातकोत्तर पदवीपर्यंतचे पारंपरिक अभ्यासक्रम तसेच पीएचडीचे साचेबंद अभ्यासक्रम कसेतरी राबवू शकतात.

त्यात आवडीनुसार पर्याय निवडून श्रेयांक पद्धती सेमिस्टर पद्धती सातत्याने मूल्यमापन अभिनव असे आंतरविद्याशाखीय अभ्यासक्रम यासारख्या आधुनिक शिक्षण पद्धती राबविणे खूप खूप अवघड झाले आहे. मुंबई विद्यापीठाला उत्कृष्टतेची क्षमता असलेले विद्यापीठ अनुदान आयोगाने म्हटलेले आहे पण या विद्यापीठांच्या शैक्षणिक कार्यक्रमांचे भवितव्य अधांतरी आहे एस. एन. डी. टी. विद्यापीठात पदव्युत्तर विभागात सरासरी मनुष्यबळ हे तीन पेक्षा कमी आहे कोल्हापूरचे शिवाजी विद्यापीठ राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठ नागपूर डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ औरंगाबाद येथेसुद्धा मनुष्यबळ पाच ते साडेपाच आहे नवीन विद्यापीठाची स्थिती यापेक्षा फारच वाईट आहे इतक्या कमी मनुष्यबळात चालणारी विद्यापीठे ही दर्जेदार अध्यापन व संशोधन करतील ही अपेक्षा ठेवणे चुकीची आहे. केंद्रीय विद्यापीठात सेवानिवृत्तीचे वय 65 वर्षे तर राज्यातील विद्यापीठात ते साठ वर्षे आहे त्यामुळे राज्य विद्यापीठातील चांगले शिक्षक केंद्रीय विद्यापीठात जातात. विद्यापीठाच्या विविध विभागाचा दर्जा हा ते किती चांगल्या दर्जाचे विद्यार्थी व शिक्षक आकर्षित करू शकतात यावर अवलंबून असते.

त्रिस्तरीय उच्च शिक्षण प्रणालीत राष्ट्रीय विद्यापीठ केंद्रीय विद्यापीठ व राज्य विद्यापीठ असे स्तर राहतील त्यात राज्यातील विद्यापीठांचे अभ्यासक्रम कमी दर्जाचे असतील तर वेतन कमी असल्याने शिक्षक सुद्धा दुय्यम किंवा कमी दर्जाचे असतील राज्य विद्यापीठांचा यात बळी जाणार आहे त्यामुळे काळानुसार उच्चशिक्षणाची फेररचना करणे आवश्यक आहे त्यातही पद्युत्तर पदवी व संशोधन हे दोन्ही विभाग राज्याच्या उच्च शिक्षण व्यवस्थेकडून काढून घेतले पाहिजेत त्यानंतर या विद्यापीठाचा अधिकार फक्त पदवी महाविद्यालयापुरता राहिल. केंद्रात संशोधन व पदव्युत्तर उच्च शिक्षणासाठी लागणाऱ्या निधीच्या पुरवठा सुद्धा त्यांनी हातात घेतला पाहिजे या विद्यापीठांना स्वायत्तता देताना चांगली प्रशासकीय यंत्रणा उभी करावी लागणार आहे नवीन अध्यापन व संशोधन पद्धती राष्ट्रीय धोरणाचा भाग समजून मजबूत करताना त्यात स्थानिक दबावगट व राज्य सरकार यांचा हस्तक्षेप हा पदव्युत्तर शिक्षण व संशोधन आणि अध्यापन पातळीवर कमी होईल जर पुरेशी स्वायत्तता दिली तर राज्य विद्यापीठ त्यांचे अभ्यासक्रम श्रेयांक विद्यार्थी व शिक्षक यांचे आदानप्रदान करू शकतील व खऱ्या अर्थाने आंतरविद्याशाखीय अभ्यासक्रम व त्यांचे अध्यापन शक्य होईल तसेच या विद्यापीठांचे प्रवेश राष्ट्रीय प्रवेश परीक्षेतील गुणवत्तेवर ठरतील.

जागतिक पातळीवर भारताचे शेती, व्यापार आणि सेवा क्षेत्रातील नेतृत्व टिकवून ठेवावयाचे असेल आणि खऱ्या अर्थाने नजीकच्या काळात नेतृत्व टिकवून ठेवायचे असेल तर देशातील उच्च शिक्षणाची गुणवत्ता, स्वायत्तता सतत वृद्धिंगत होत जाणे आवश्यक आहे. सध्याच्या उच्च शिक्षण व्यवस्थेचे काही महत्वाचे प्रश्न लक्षात घेणे आवश्यक आहे. पहिला प्रश्न वित्तव्यवस्थेचा आहे. पूर्वी बहुतेक राज्य सरकारमार्फत राज्यांमध्ये शिक्षकांना वेतन

देण्याची व्यवस्था केली जात होती, त्यात आता 1990च्या अखेरपासून विद्यापीठ अनुदान मंडळामार्फत केली जाते. त्यानंतरच्या कालखंडात विशेषतः विद्यार्थी, विद्यार्थिनी वसतिगृहे, प्राध्यापक निवास, क्रीडांगणे, कम्प्युटर प्रयोग शाळा यासारख्या सुविधांसाठी विद्यापीठ अनुदान मंडळाकडून अधिक प्रमाणात निधी उपलब्ध होऊ लागला.

दुसरा महत्वाचा प्रश्न प्राध्यापक भरती संदर्भात आहे. योग्य गुणवत्तेचे प्राध्यापक मिळावेत म्हणून सरकारने मधल्या काळात राष्ट्रीय पात्रता परीक्षा (नेट) व राज्य पात्रता परीक्षा (सेट) ही व्यवस्था निर्माण केली, त्याबद्दल अनेक प्रश्नचिन्ह आहेत. पात्रतेचे मूलभूत निकष विद्यापीठ मंडळाने ठरवून द्यावेत आणि त्या निकषावर संबंधित महाविद्यालय, संस्था आपल्या निवड समितीमार्फत शिक्षकांची, प्राध्यापकांची निवड करावी, त्यात विद्यापीठाचा हस्तक्षेप असू नये अशी अपेक्षा आहे. तिसरा महत्वाचा प्रश्न म्हणजे पदव्युत्तर अभ्यासक्रमांना प्रवेश देताना घेतल्या जाणाऱ्या परीक्षांचा. प्रवेश परीक्षा घ्यावा किंवा नाही हा मात्र वादाचा प्रश्न आहे, परंतु रीतसर काम करणाऱ्या विद्यापीठाची पदवी घेतल्यानंतर त्या पदवीची गुणवत्ता हा एकच निकष ठेवला पाहिजे. शेवटचा प्रश्न हा की विद्यापीठ कुलगुरू निवडीचा. संशोधक, उच्च शिक्षक, उत्तम लेखक, उत्तम प्रशासक आणि सर्वसामान्य विद्यार्थ्यांच्या हितसंबंध जोपासणारा असला पाहिजे. त्यासाठी निवड समितीने वरील सर्व मुद्दे लक्षात घेऊन कुलगुरू ची निवड केली पाहिजे, परंतु कुलगुरू निवडीमध्ये राजकीय हस्तक्षेप केला जातो व निवड समितीला त्यानुसार निवड करावी लागते. अशाप्रकारे उच्च शिक्षणाच्या बाबतीत अशा गंभीर प्रश्नांचा विचार करणे काळाची गरज आहे.

शिक्षणामुळे मानवाने खूप मोठ्या प्रमाणावर उत्क्रांती साध्य केलेली आहे. शिक्षण घेतल्यामुळे मानवाला आपल्या मूलभूत हक्कांचे महत्व व सामाजिक कर्तव्य याची जाणीव होते परंतु देशावर ओढवलेल्या या कोरोनाशी संकटाचा सामना करण्यासाठी सरकारने लॉक डाऊन सुरू केले आहे. परिणामी देशातील सर्व शाळा बंद राहू लागल्या. विद्यार्थ्यांच्या परीक्षासुद्धा रद्द झाल्या. विद्यार्थी घरातच बसून राहू लागले. पुढच्या वर्गाचा अभ्यास कसा करावा? काय करावे? असे अनेक प्रश्न निर्माण झाले आणि मग त्यावर ऑनलाईन शिक्षण ही संकल्पना पुढे आली. विद्यार्थ्यांना या ऑनलाईन शिक्षणाचा आनंद वाटू लागला.

जेव्हा विद्यार्थी अभ्यासाव्यतिरिक्त इतर वेबसाईट सर्च करतात तेव्हा त्याचे घातक परिणाम त्यांच्या जीवनावर होतात. नको ते ज्ञान कमी वयात मिळाल्यामुळे आत्मकेंद्री, अबोल, बेढर, निर्ढावलेला होण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. त्याचप्रमाणे त्याचा विपरीत परिणाम मुलांचे डोळे, डोके व मेंदूर होत असतो. विद्यार्थ्यांच्या ऑनलाईन शिक्षणामुळे दिवसेंदिवस विद्यार्थी कम्प्युटर आणि मोबाइल याचा वापर करतात. यामुळे त्यांच्या आरोग्यावर विपरीत परिणाम झालेला आहे. त्यामुळे डॉक्टर कडे दवाखान्यात जाण्याचे प्रमाण वाढल्याचे काही दिवसांपूर्वीच बातमी वर्तमानपत्रात आली होती, . शिवाय यूट्यूब वर सर्व गोष्टी मिळत असल्यामुळे विद्यार्थी आपली

बुद्धी वापरतच नाहीत. हवी तेवढीच माहिती घेण्याच्या प्रवृत्तीमुळे सखोल पूरक ज्ञान मिळविणे ही कल्पनाच त्यांना पटत नाही. अवांतर वाचनाचे फायदे या इंटरनेट मुळे विद्यार्थी सर्व विसरून गेलेत. आजच्या पिढीला सर्वकाही त्वरित तयार गोष्टी पुरवून त्यांना संयम, सखोल विचार, धडपड इत्यादी बाबींपासून दूर करीत आहोत, कष्टाने मिळालेले ज्ञान कसे चिरकाल लक्षात राहते ही गोष्ट आजच्या विद्यार्थ्यांना माहित नाही. पण ऑनलाइन द्वारे घेतलेले तेवढ्यापुरते ठरते, शेवटी काय पालथ्या घागरीवर पाणी असे म्हटले तर वावगे ठरणार नाही.

चांगल्या शिक्षकाची जागा तंत्रज्ञान कधीच घेऊ शकत नाही. पारंपारिक शिक्षणाबरोबरच आजच्या ऑनलाईन क्लासेसची जोड देणे अत्यावश्यक आहे हे खरे आहे, परंतु सातत्यपूर्ण, चिरकाल टिकणारी प्रगती साधण्यासाठी ही आधुनिकता पुरेशी नाही. तंत्रज्ञानाच्या अवास्तव वापरामुळे बाह्य जगातील व्यावहारिक लक्ष कमी झाले आहे. मोबाईल आणि संगणक वापरणाऱ्यांना पाठ दुखी, खांदे दुखणे, बोटे बधीर होणे, डोळ्यांची आग होणे, डोकं दुखणे, दृष्टी कमकुवत होणे इत्यादी विकार वरचेवर होतात. सतत इंटरनेटवर असल्यामुळे झोप न येणे, झोपेतून मध्येच जाग येण्याचे प्रकार आढळून येतात यामुळे कायमचा निद्रानाश सुद्धा होऊ शकतो. व्यायामाचा अभाव असल्यामुळे मधूमेह, उच्च रक्तदाब, हृदयविकार अशा अनेक नव्या जीवनशैलीचे आजार मोठ्या प्रमाणात दिसून येतात.

संदर्भ :-

1. उच्चशिक्षणाची भरारी आणि आव्हाने : प्रा. डॉ. जे. एफ. पाटील, ज्येष्ठ शिक्षण अर्थतज्ञ.
2. <http://www.loksatta.com.need>

REVAMPING OF ACADEMIC LIBRARIES FOR NEW GENERATION VOL - II

-
- (III) **Library Automation, Institutional Repository & Collection Development**
- (IV) **Bibliometries, Information Literacy and Intellectual Property Rights**
-

EDITORS

Dr. Vinay B. Patil
Librarian,

A.D.P. Mandal's, Women's College of
Art, Com. & Home Science, Jalgaon.

Mr. Shirish A. Zope
Librarian,

Dr. Annasaheb G.D. Bendale Mahila
Mahavidyalaya, Jalgaon.

Dr. Chandrashekhar D. Wani
Librarian,

KCES's Institute of
Management & Research, Tal. Dist. Jalgaon.

Mr. Sunil P. Patil
Librarian,

DNCVP's Shirish Madhukarrao Chaudhari
College, Jalgaon, Dist. Jalgaon (MS)

Atharva Publications

Atharva Publications

Revamping of Academic Libraries for New Generation (VOL-II)

**National Conference Papers
RALNG 2018**

Copyright © All rights reserved.

ISBN : 978-93-88544-06-1

Publisher & Printer
Mr. Yuvraj Mali

Atharva Publications

Dhule : 17, Devidas Colony,
Varkhedi Road, Dhule - 424001.

Contact : 9405206230

Jalgaon : Basement, Om Hospital,
Near Anglo Urdu Highschool,
Dhake Colony, Jalgaon - 425001.

Contact : 0257-2253666, 9764694797

Email : atharvapublications@gmail.com

Web : www.atharvapublications.com

In Association with
Maharashtra University and College Librarians Association

First Edition
30th November 2018

Type Setting
Atharva Publications

Price
Rs. 500/-

Disclaimer: *The authors are solely responsible for the contents of the papers compiled in the volume / book. The publishers or editors / Maharashtra University and College Librarians Association do not take responsibility for the same in any manner. Errors if any purely unintentional and readers are requested to communicate such error to the publishers or editors to avoid discrepancies in future.*

INDEX

(III) Library Automation, Institutional Repository & Collection Development

Internet of Things and its Impact on Academic Libraries	1
- <i>Ass. Prof. Vanita Satyawan Mane</i>	
E-Resources and its Utility in Library	4
- <i>Dr. Sonali A. Deshmukh</i>	
Library Profession and Digital Libraries in Future	8
- <i>Tushar Malharrao Patil</i>	
Cloud Computing : Its Application to Library	11
- <i>Dr. Anil M. Chaudhari, Mr. Vijay B. Jadhav</i>	
Open Source Software for Libraries	13
- <i>Dr. Vikaram U. Dahifale</i>	
Impact of Assessment & Accreditation on Library ICT Infrastructure : A Study	18
- <i>Mr. P.B. Ghante, Dr. A.N.Chikate</i>	
E-Resources in Academic Library	26
- <i>Dr. Sunil H. Urkudkar</i>	
Legal Information Resources	29
- <i>Dr. Vikram Dahifale, Dr. Ganesh Suryakant Khemade</i>	
DSpace : Open Source Software for Academic Libraries	32
- <i>Prof. Smt. Kalpana Shamrao Sonawane</i>	
Internet Security and the Libraries	35
- <i>Dr. Neeta A. Kene</i>	
A Paradigm Shift : Automation of Academic Libraries for the Development of Databases	38
- Present Status, Challenges & Futuristic View	
- <i>Sandesh M. Dongare</i>	
Cloud Computing : A New Paradigm for Innovations in Library Automation	41
- <i>Vikas Tukaramji Adlok</i>	
Open Source Software	44
- <i>Monika Sharma, Sunita Kamalkishor Upadhye</i>	
Cloud Computing in Libraries	47
- <i>Ramesh Babulal Pimple</i>	
Digital Libraries and e-Learning	49
- <i>Gore Rajesh Baliram</i>	
Use and Application of Koha in SVKM's NMIMS (Deemed to be University) Libraries	52
- A Case Study	
- <i>Ravindra M. Mendhe, Dr. Umaji P. Nalhe</i>	
Smart Libraries using RFID Technology	56
- <i>Dr. Sachin J. Shastri, Mr. Subhash Athavale</i>	
Open Source Institutional Repository Software : An Overview	62
- <i>Dr. C.R. Satpute, Mr. R.R. Mali</i>	
A Study of Open Source Software Using for Building of Institutional Repository	66
- <i>Dr. Vaishali D. Malode (Wadnerkar)</i>	
Ontology and Ontology Library : Key for Knowledge Management in Digital Era	70
- <i>Dr. S.A.N. Inamdar</i>	
Digital Libraries : Issues and Challenges	74
- <i>Mrs. Rita Kadam (Khose)</i>	

Research Productivity in International Journal of Agricultural Research : A Scientometric Analysis	156
<i>- Dr. Kale Vilas Ashokrao, Mr. Kadam Sachin V.</i>	
Authorship Pattern and Collaborative Research Paper Published in International Journal of Library & Information Studies : An Online	161
<i>- Mr. Barphe Vijay Uttamrao, Dr. Kapade Deepak.</i>	
A Citation Analysis of Indian Journal of Pure & Applied Physics (IJPAP) for years 2014-2016	165
<i>- Mr. S.S. Patil, Mr. Mahendra T. Hyalinge</i>	
Role of NISCAIR in Professional Development of the LIS Professionals in the Technological Era : An Enumerative Study	170
<i>- Nagsen D. Bansod</i>	
Bibliographic Analysis of Doctoral Dissertations in Education, Submitted to Savitribai Phule University, Pune	175
<i>- Ravindra A. Lathkar, Dr. Jagdish N. Kulkarni</i>	
Information Literacy and Role of Librarian	179
<i>- Mrs. Vandana Jalindar Ambhore</i>	
Information Literacy : A Conceptual Framework	183
<i>- Dr. Pardeep Rai, Ms. Rajni Bhanot</i>	
Availability of Open Access Pharmaceutical Journals and Their Use : An Analytical Study	188
<i>- Sachin R. Ambaskar, Dr. Ashish S. Raut</i>	
Information Literacy in the Digital Era : Best Practices of V.P.M.K.G. Joshi -N.G. Bedekar Arts & Comm. College Library, (Mumbai University) in Thane District, Maharashtra	192
<i>- Ms. Sunita M. Jadhav (Patil)</i>	
To Every Cow Her Calf, Therefore, To Every Author His Copy	197
<i>- Dr. Ms. Revati R. Khokale</i>	
Mapping of Intellectual Assets Published in DESIDOC Journal of Library & Information Technology : A Scientometric Study	199
<i>- Dr. Dahifale Vikram U., Mr. Kadam Sachin V.</i>	
Information Literacy : Review of Literature	205
<i>- Mahesh M. Dalvi, Dr. Daya B. Dalve</i>	
Information Literacy	217
<i>- Prof. Hangargekar Vithal Nivrattirao</i>	
Authorship Patterns in Current Directions in Biomedical Engineering (CDBME) : An Analytical Study	220
<i>- M.K. Ahirrao, Dr. S.S. Sonawane</i>	
Information Literacy in College Library	223
<i>- Ashok Khobaragade</i>	
An Analytical Study of Awareness of the e-Resources and Its Uses in the Educational Institutes	226
<i>- Mr. Dhananjay Shivaji Trimukhe</i>	
Research in Library and Information Science : A Bibliometric Study	235
<i>- Dilip S. Ganthale, Ashok S. Khobaragade</i>	
Author Index	239

Information Literacy in College Library

Ashok Khobaragade

Arts and Commerce Night College,
Mahal, Nagpur (MS).

Abstract

The paper describes the need of information and information literacy. It also discusses scope and method of information literacy. The responsibility of today's librarian is to conduct information literacy program for benefit of user in this information age.

1. Introduction

We speak of today's age as being an 'information age'. An era where, information has become the most important aspect of today's social development. As social development depends on the standard of living of that particular society, the cause affecting factor for uplifting the standard of living is the participation of that society in research work, as it is the only-means which can study the existing situation and analyse what is required and puts forth a concept or formula which when adopted or utilised, produces better results. The vital factor that affects research is 'information'. The amount and type of information received, would directly have its impact on the research work. If this total resource is received with delay then there is the probability of its being repeated or becoming obsolete, in which case the amount of time, energy and money-would be wasted.

2. Need for Information

Information has become a vital resource in the present day context. With the advancement in research and social requirements, its need in an organised manner, to be possible to disseminate it for further utility has become the need of today.

Earlier, research was a result of inner urge in few men of genius and the result was not utilised for any social need. But after the Second World War, the government also took active part in accelerating the rate of research within the country. Along with this, it gave assistance and financial support to the R&D institutions. All this resulted due to the following factors :

- **Increase in Population** - India, our country is the second largest, in population. This poses a great threat not only to the social development but also to the existing natural resources. With the steady rise in population, the basic necessities of life i.e. food, clothing and shelter, are affected. The available sources would be extinct in no time, so, how do we move on? We have to depend on artificial commodities which, in turn, will result from fruitful research. For research work the important requisite is information. It is on the basis of earlier information, that the present research would be based. All these constitute information which can be extracted from various sources of information. This information is then utilised to discover artificial commodities to fulfill the increasing demands of the ever-increasing population by way of research.
- **Increase in Research and Research Personnel** - The progress of a nation depends on its research work, which in turn depends on the available information. After the second world war, the government took an active part in promoting R&D activities for the intellectual and national development.

With the government interest, grew the interest of researchers. More and more scholars started participating in research. As a result, more and more research centres came into existence e.g. ICMR, ICAR. CSIR etc. All these, in turn, produced more and more information. Team researches and relax researches replaced individual research work. As with the incoming information, much speedier transmission of information was required, time became a vital factor in determining the effectiveness of research, so the latest information acquired was the best, as it helped in avoiding duplication of work and thus saving time, energy and money, and also in updating oneself.

- **Vital Source for Researchers** - Information is a vital source for researchers, as the entire work of a research scholar would be based on the available information. For further consultation or progress he will rely on the present information. The quality and quantity of known information would affect the research work of a scholar.

Thus, attempts should be made to acquire means of nascent information from whatever sources, so that the required material is used by the specialist for enhancing his research work.

- **Increasing the Standard of Living** - With an increase in research work, especially in science and technology, has helped in increasing the standard of living in the country. The results of these researches being conducted in various institutions and research centres, help in producing better products either edible or electronic gadgets of various kinds which assist in our daily life. With these artificial commodities, we are able to overcome the problem of insufficient natural commodities, with the increasing awareness of the need and purpose of researches and its utility, more attention is paid towards gathering and disseminating information, the use of which, results in overall rise in the standard of living of the masses.
- **National Progress** - The increase in awareness among the general public regarding the application of the results of research in their routine work, uplifts their standard of living. With the increase in literacy rate and utilisation of available sources of information, in turn, help in the progress of a nation. The nation can move towards independent survival, peace and prosperity.

3. Need of Information Literacy

Today libraries are functioning in a hybrid environment. Most of the libraries are providing traditional as well as ICT based services. Indeed, libraries have been conducting instruction program with varying nomenclature to describe their resources, various services, marking and parking patterns, library use ethics etc. However, the changing library environment requires the libraries to play a more important role through information literacy programs. The abundance of information available through the Internet in public domain in the form of subject gateways, e-books, e-journals, subject and subject concept based web pages, etc., as well as the information available through different subscription based databases offered by various hosts and aggregators, is bound to play a very important role in teaching, learning and research, particularly in higher education and R&D institutions.

Keeping in view the huge amount of information available through the Internet today, library and information profession is at crossroads. The LIS profession is striving to find out the ways and means, to organize and make accessible this huge information available through the Internet. For maximum utilization of these resources in teaching learning and research, the Information Literacy Program is the need of the hour. It is essential to educate the users as to how to determine his/her information need; what are the different information sources, their coverage and features; how to find out relevant and precise information from various electronic information sources; what are the web searching techniques; how to evaluate and establish the authenticity and reliability of information retrieved from public domain; what are the ethics and legalities in using electronic information sources; how to make proper bibliographic citations etc. Information Literacy is essential to make the end users competent enough for retrieving precise and relevant information as per their need.

4. The Term Information Literacy

The term Literacy means literate is one who will be able to read and write. These are some more related terms like literature (written work especially fiction, poetry, drama etc) literate (educated people). To be literate one should have the capacity to write, read, interpret and assimilates information or communicate the same to others.

Information Literacy is defined as the one's ability to identify, locate, evaluate, and effectively use that information when there is a need for information. Information literacy is essential to educate the users as to how to determine his/her information need; understand what different information sources, are available on the given subject; what resources, are acquired what are their features; and how best to find out relevant and precise information from such a vast pool of information resources.

Information Literacy is the capacity of the people to: recognize their information needs, locate and evaluate the quality of information; store and retrieve information, make effective and ethical use of information, and apply information to create, communicate knowledge

Information literacy is a set of abilities requiring individuals to "recognize when information is needed and have the ability to locate, evaluate, and use effectively the needed information".

The concept of Information Literacy was introduced for first time in 1974 by Paul Zurkowski, the President of Information Industry Association. He opined that, "People trained in the application of information resources in their work can be called information literates. They have learned techniques and skills for utilizing the wide range of information tools as well as primary sources in molding information solutions to their problems (Zurkowski)." While emphasizing on information Literate individual, it shows

that IL is a set of techniques and skills necessary for proper utilization of wide range of information resources

5. Scope of Information Literacy

Scope of information literacy includes range of literacy and that is

- a) Computer Literacy To understand and operate computers those are interfaces between information and end users.
- b) Media Literacy For library users consists of two aspects, knowledge of networked information and skill to locate, select, evaluate and use the networked information.
- c) Network Literacy To retrieve information from various network
- d) Digital Literacy To locate, select, evaluate and use information from digital environment.

6. Methods used for information literacy

Library Orientation, which is primarily concerned with the way of introducing the users to the general techniques of library usage and services available and to the organization layout and facilities of a particular library. The other methods for information literacy are

- Lectures
- Seminars and demonstrations
- Printed guides and books, newsletters, promotional leaflets describing systems and databases, database user manual, thesauri, text books.
- Audio-visual material like video tapes, film and audio cassettes
- Individual ins'tructions
- Online course/tutorials

7. Role of LIS Professionals in Information Literacy

College Library is center of information resources where various bibliographic tools like catalogue, indexes, abstracts used by user to find out the required source of information. The information user are not generally acquainted with the library system and so they cannot retrieve all the required information. At this stage librarians duty begins. The basic duty of Librarian is to teach or demonstrate users with examples various sources of information i.e. general and specific also which would be useful to them for subject information in different media offline and online with proper search or access technique.

Conclusion

Information Literacy is a prerequisite for people and institutions to successfully survive and complete in the 21st century. Information Literacy is continuous process. It promotes the vision, mission and literate to users. Information Literacy program should have combine lectures with audio-visual, multimedia presentations and printed course material. Role of LIS professionals are changing with the advancement of technology for better services to the user community. Information literacy has broader perspectives and applications. Information literacy embraces related concepts like user education, library instructions, bibliographic instructions and library research. The librarian in the age of information revolution with rapid communication and technological changes should have knowledge and experience of all facets of information literacy. Thus responsibility of today's librarian is to train their in the identification, location, evaluation, effective and ethical use of information in a variety of formats to cater his/her information need for further use of information.

References

1. American Library Association. (1989). Presidential Committee on Information Literacy: Final Report. Chicago: American Library Association.
2. Chaudhary Aparna and Jagdeo Ashwini, Information Literacy : Today's need in National Seminar Impact of ICT on College Libraries, Nagpur, 2013.
3. Khan, M.T.M. Information Organisation and Communication. New Delhi : ESS Publication, 1998.

Research in Library and Information Science : A Bibliometric Study

Dilip S. Ganthale
Shri L.P. College,
Mandhal

Ashok S. Khobaragade
Arts and Commerce Night College,
Nagpur

Introduction

The term Bibliometric was coined by Pritchard in 1969 and he defined that bibliometric is the application of mathematical and statistical method for measuring quantitative and qualitative changes in collection of books, journals and other publications. By using quantitative and qualitative analysis it is possible to measure the scattering of article to different journals and also make it possible to measure growth and obsolescence of literature in different subjects. The most used bibliometric method such as citation analysis, bibliographic coupling, and co-citation analysis can be used to map knowledge structure and the use of literature. Bibliometric technique have evolved over time and counting to do so. The counting of papers with attribution by country, by institution and by author, the counting of citations, to measure the impact of published work on the scientific community etc. All of these techniques combine to give more detailed and more effective measurement.

Definitions of technical terms

- a) **Doctoral Thesis:-** A descriptive research work prepared for award to Doctoral Degree.
- b) **University:-** A Place of higher education and research. Indian universities are created by the enactments of state Universities act.
- c) **Bibliometric:-** According to Hawkins (1977) bibliometric is the "the application of quantitative analysis in the bibliographic reference of the body of literature."

Objectives of the study

- i) To identify a change in trends in LIS research during past years as revealed by the doctoral theses.
- ii) To analyse the citations appended to these and find out:
 - The extent of citation in theses
 - Type of bibliographic form of documents used by researchers.
 - The ranking of core Journals used for research in LIS subject.

Hypotheses - This study has following hypotheses

- i) Journals are the major documents used by researcher
- ii) English language documents dominate other languages.

Research Methodology - The research methodology for this study was survey and bibliometric analysis. Survey was conducted through a personal investigation in the Main Library of The Swami Ramanand Tirth Marathwada University Nanded. Bibliometric study was conducted on the basis of the information collected from theses available for reference from above centre.

Limitation of the Study - This study was limited to theses awarded for Post Doctoral Research in Library and Information Science in The Swami Ramanand Tirth Marathwada University Nanded.

Distribution of Citations

The distribution of citations has been analysed by their bibliographic form, language and country of origin. The citations in 6 theses have been examined according to different sources of information used by researcher in their studies. It was found that 13 bibliographic forms were used by researcher excluding Newspapers, Acts, Bills, Reports, Standard and Dissertations included in other bibliographic sources which were presented in the following table.

Table No.1 Bibliographic form wise Distribution of Citation

Type of Source	Frequency	Percentage	Cumulative Frequency	Cumulative Percentage
Journals	392	41.39%	392	41.39%
Books	281	29.66%	673	71.05%
Conference Proceeding	59	6.23%	732	77.28%
Editorial Work	30	3.17%	762	80.45%
Websites	27	2.86%	789	83.31%
Others	110	11.62%	899	94.93%
Reference Book	43	4.54%	942	99.47%
Thesis	5	0.53%	947	100%
Total	947	100.0%	947	100%

Table No.1 shows that the citation almost (41.39) share is of journal, followed by book (29.66). Apart from these sources has least citation as follows : Conference Proceeding (6.23), Editorial work (3.17), Website (2.86), Others (11.62) Reference Books (4.54) and thesis (2.4) This may be the journals are easily accessible for research work.

Table No. 2 Language wise Distribution of Citation

Language	No. of Citation	Percentage	Cumulative Frequency	Cumulative Percentage
English	947	100%	947	100%

Table No. 2 clearly shows that English is the predominant language used in citation (100%)

Table No.3 Country Wise Distribution of Citation

Sr. No	Country Name	No. of Citation	Percentage %	Cumulative Number	Cumulative Percentage
1	India	633	66.84%	633	66.84%
2	USA	104	10.99%	737	77.83%
3	UK	81	8.55%	818	86.38
4	France	39	4.12%	857	90.50%
5	Others	90	9.50%	947	100%
Total		947	100%	947	100%

The countrywise distribution of citation in Table No.3 indicates that publication in India are more liked by researcher (66.84%) followed by USA (10.99%), UK (8.55%), France (4.12) and others (9.50). Main Reason behind this is easy access to Indian literature comparing with the other country.

Table No.4

Sr. No.	No. of Citation	Citation Distribution in these		Cumulative Frequency	Cumulative Percent
		No. of Thesis	Percentage %		
1	1-100	1	16.67%	1	16.67%
2	101-200	4	66.67%	5	83.36%
3	201-300	1	16.66%	6	100%
Total		6	100%	6	100%

Table No.4 Indicated 66.67% of the theses have cited maximum 101-200 citation, followed 16.66% theses have cited 1-100 and 16.67% these have cited 201-300. The average no of citation per thesis calculated 157.83%.

Table No.5 Authorship Pattern

Sr. No	Authorship Pattern	No. of Citation	Percentage %	Cumulative Frequency	Cumulative Percent %
1	Single author citation	639	69.46%	639	69.46%
2	Two author citation	170	18.48%	809	87.94%
3	Three author citation	03	0.33%	812	88.27%
4	More than three author	19	2.06%	831	90.33%
5	Corporate Author	89	9.67%	920	100%
Total		920	100%	920	100%

Table No.5 The authorship pattern reveals that majority of citation are by single author 69.46%, followed two author.18.48% Three author 0.33, More than three author 2.06% and Corporate Body author 9.67

Table No. 6 Ranking of Journal

Sr. No.	Rank	Name of Journal	Citations
1	1	University News	36
2	2	Asib Proceeding	29
3	3	Library Science with Slant to Documentation and Information Studies	28
4	4	IASLIC	22
5	4	Herald of Library Science	22
6	5	ILA	18
7	6	Library and Archival Security	15
8	7	Journal of library and Information Science	11
9	7	Special Library	11
10	7	Library of Herald	11
11	8	Library Journal	9
12	8	Annals of Library Science	9
13	9	Lucknow Librarian	7
14	9	Library Trends	7
15	9	Journal of Documentation	7
16	10	College and FResearch Library	6
17	11	Observer	5

18	11	International information Communication and Education	5
19	11	Indian Journal Library and Information Science	5
20	11	Nigerian Librarirs	5
21	12	American Libraries	4
22	12	Journal of Applied Psychology	4
23	12	African Journal of Library Archival and Information Science	4
24	12	Library Focus	4
25	12	Special Library	4
26	12	The Library Quarterly	4
27	12	University and Research Library	4
28	13	Journal of American Society for Information	3
29	13	ERIC Documentation Periodical	3
30	13	DESIDOC Bulletin	3
31	13	Indian Librarian Journal	3
32	13	Library Administration	3
33	14	Academic Managemnt Journal	2
34	14	Journal of Agricultural Education	2
35	14	Library Association Record	2
36	14	Journal of Business Management	2
37	14	Information Today and Tomorrow	2
38	14	Indian Journal Library and Society	2
39	14	Illinois Library	2
40	14	Library Information Bulletin	2
41	14	Journal of Library and Librarianship and Information Science	2
42	14	Malaysian Journal of Library and Information Science	2
43	14	NISSAT News Letter	2
44	14	Nigerian Library Management	2
45	14	Library Progress	2
46	15	Journal Of American Librarianship	1
47	15	College News	1
48	15	Journal of Education	1
49	15	Education Quarterly	1
50	15	EPW	1
51	15	Ghana Library Journal	1
52	15	International Library	1
54	15	Inflibnet News Letter	1
55	15	Informatics Letter	1
56	15	ISI Bulletin	1
57	15	International Information and Library Review	1
58	15	Delnet News Letter	1
59	15	Journal of Information Management	1
60	15	INSDOC Bulletin	1
61	15	Journal of Information Technology in Construction	1
62	15	International Library Movement	1
63	15	Indian Journal of Technical Education	1
64	15	Indian Education Review	1
65	15	LIBRI	1
66	15	Library and Information Review	1
67	15	Library News	1
68	15	Library and Librarian	1
69	15	Library Scientific	1
70	15	Journal of Librarianship	1
71	15	Journal of Library and Information Technology	1
72	15	Journal of Leading Libraries and Information Centre	1
73	15	Law Library Journal	1
74	15	Journal of Management	1
75	15	Nigerian Library Movement	1
76	15	Public Opinion Quarterly	1
77	15	Library quarterly	1
78	15	Research Trends Library and Information Science	1
79	15	Reference Service Quarterly	1
80	15	Library System (Nigeria)	1
81	15	School Library Media Quarterly	1
82	15	SRTM Journals	1
83	15	Spring Summer	1
84	15	Special Library Association	1
85	15	Special Librarianship for Special Library	1
86	15	The Reference Library	1
87	15	The Serials of Librarians	1
88	15	The English Journals	1
89	15	University Bulletin	1
90	15	Unesco Bulletin for Library	1

Table No.6 shows Rank list of journals, total 15 ranks awarded. Among these University News have First rank with 36 citations and followed by Aslib Proceeding Second rank with 29 citations ,Library Science with Slant Documentation and Information Studies Third rank with 28 citations.

Findings

- 1) The Major type of document used by researcher is identified as Journal and Indian Journals are more used for document citation.

- 2) Language wise analysis of citation reveals that the all share of the literature is form English Language.
- 3) 16.67 of theses have cited less than 100 documents ,66.67 of these have been cited less than 200 document and 16.66 theses have been cited more than 200.
- 4) Single Author ship pattern citation documentation is 69.46%.
- 5) First rank Journal is University News.

References

1. Anisa ,L.O., & Mooko , N.P. (1999). Research and publication patterns in library and information science.
2. Alemna , A. A. (1996).The periodicals literature of library and information in Africa: 1990-1995. International & Library Review ,28.93-103.
3. Anwar, M.A. & Saeed, H. (1999). Pakistani librarians as authors: A Bibliometric study of citation in LISAPLUS. Asian Libraries, 8 (2), 39-46.
4. Buttlar , L. (1999). Information sources in library and information science doctoral research . Library & Information Science Research , 21 (2),227 245.
5. Cano, V. (1999). Bibliometric overview of library and information science research in Spain. Journal of the America Society for Information Science, 50 (8),675-680.
6. Fosu, V. K.,& Alemna, A. A.(2002). Fifty years of library literature on Ghana : A Bibliometric study. Ghana Library Journal,14, 1-5.
7. Kothari, C. R. Research Methodology : Methods and Technique, Second edition, Wishwa prakashan New Delhi,2001.
8. Kumar, PSG. Fundamental of Information Science, S. Chand and Co. Delhi
9. Mahapatra,G. (2000).Bibliometric studies on Indian Library & Information science literature (1st.ed.). New Delhi: Crest Publishing House.
10. Ullah, M.,Butt, I. F.,& Haroon , M (2008). The Journal of Ayub Medical College: A 10-Year Bibliometric study. Health Information and Libraries Journal, 25, 116-124.

Book Published

Sr. No.	Name of the teacher	Title of the book	Year of publication	ISBN / ISSN number	Affiliating Institute at the time of publication	Name of the publisher	Document Link
1	Dr. Jagdish S. Hatwar	भारतीय अर्थव्यवस्था	December 2020	798-93-87367-79-1	Arts and Commerce Night College Nagpur	Swastik Publicatio n New Delhi	https://acncollegenagpur.org.in/DVV

IQAC Co-ordinator
Arts and Commerce Night College
Chitanvispura, Mahal, Nagpur.

Principal
Arts & Commerce, Night College,
Chitanvispura, Mahal, Nagpur.

भारतीय अर्थव्यवस्था

प्र. प्राचार्य डॉ. जगदीश सोमाजी हटवार

भारतीय अर्थव्यवस्था

भारतीय अर्थव्यवस्था

2011-12

संस्करण - द्वितीय

प्रकाशक :

स्वास्तिक पब्लिकेशन्स

प्रकाशक

स्वास्तिक पब्लिकेशन्स

स्वास्तिक पब्लिकेशन्स

स्वास्तिक पब्लिकेशन्स

स्वास्तिक पब्लिकेशन्स

प्र. प्राचार्य डॉ. जगदीश सोमाजी हटवार

एम. ए. (अर्थशास्त्र), एम. फिल, बी. एड., पीएच. डी.

आर्ट्स एण्ड कॉमर्स नाईट कॉलेज, चिटणवीस पूरा, महाल

नागपुर

स्वास्तिक पब्लिकेशन्स

नयी दिल्ली-110002

Published in India by

स्वास्तिक पब्लिकेशन्स

213, वरदान हाऊस, 7/28, अंसारी रोड,
दरियागंज, नयी दिल्ली - 110002

दूरभाष : 9968482939

ई-मेल : swastik_books@yahoo.com

Regd. Office:

31 गली न0 1, ए ब्लाक, पाकेट-5
सोनिया विहार, दिल्ली - 110 090

दूरभाष : 989942604

ई-मेल : swastik_books@yahoo.com

भारतीय अर्थव्यवस्था

ISBN : 978-93-87367-79-1

© लेखक

प्रथम संस्करण : 2020

मुद्रक

ग्लोबल प्रिंटिंग सर्विसेज, दिल्ली

आर्थिक अनुक्रम एवं वृद्धि

प्रस्तावना	v
1. आर्थिक विकास एवं वृद्धि	1
2. नियोजन एवं नीति	38
3. लोक वित्त	69
4. अंतर्राष्ट्रीय व्यापार	104
5. भारत अर्थव्यवस्था की प्रकृति	125
6. कृषि	140
7. उद्योग	176
8. भारत में रोजगार एवं निर्धनता	205
संदर्भ ग्रंथ सूची	231

भारत की अर्थव्यवस्था विश्व की तीसरी सबसे बड़ी अर्थव्यवस्था है। क्षेत्रफल की दृष्टि से विश्व में सातवें स्थान पर है, जनसंख्या में इसका दूसरा स्थान है और केवल 2.4 प्रतिशत क्षेत्रफल के साथ भारत विश्व की जनसंख्या के 17 प्रतिशत भाग को शरण प्रदान करता है। भारतीय अर्थव्यवस्था एक मिश्रित अर्थव्यवस्था है। अपनी प्रकृति के कारण वर्तमान में भारत की अर्थव्यवस्था को दुनिया की सबसे विकसित अर्थव्यवस्था के रूप में जाना जाता है। कुल सकल घरेलू उत्पाद में कृषि क्षेत्र का हिस्सा घटता जा रहा है, जबकि सेवा क्षेत्र का हिस्सा बढ़ता जा रहा है या सकल घरेलू उत्पाद में तृतीयक क्षेत्र के योगदान में प्रतिवर्ष वृद्धि हो रही है।

प्र. प्राचार्य डॉ. जगदीश सोमाजी हटवार

एम.ए. (अर्थशास्त्र), एम.फिल्., बी.एड., पीएच.डी.
आर्ट्स एण्ड कॉमर्स नाईट कॉलेज चिटणवीस पूरा,
महाल, नागपूर

SWASTIK

स्वास्तिक पब्लिकेसन्स

213, वरदान हाऊस, 7/28, अंसारी रोड,
दरियागंज, नई दिल्ली-110002

E-mail : swastik_books@yahoo.com

₹ 895/-

ISBN 978-93-87367-79-1

